

УДК 32.303.4

Рудакевич О.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ЦІННОСТЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Проаналізовано особливості політичної культури сучасного українського суспільства та обґрунтовано потребу її національно-демократичної трансформації в контексті цінностей Європейського Союзу.

Ключові слова: українська нація, національна політична культура, європейська політична культура, Європейський Союз.

Після переможної Революції гідності тема національно-державного будівництва в Україні набрала особливої актуальності. Президент України П. Порошенко, виступаючи на заходах із вшанування жертв голодоморів 22 листопада 2014 р., підкреслив, що саме відсутність повноцінної національної держави та національної армії спричинила сталінський терор щодо українського народу [12]. Очевидно, доки не буде ясності й консенсусу щодо моделей модерної української нації та держави, не може бути сформовано адекватну національну культуру, особливо її політичний, правовий та моральний складники.

Як показує аналіз наукової літератури, вітчизняні політологи й культурологи до недавнього часу рідко вживали поняття «національна політична культура», послуговуючись здебільшого термінами «політична культура населення України» чи «політична культура українського народу» [6; 7]. Автором статті у 2012 р. захищена дисертація, в якій розкрито теоретико-методологічні засади дослідження національних політичних культур [11]. Використання напрацьованих ідей до аналізу стану політичної культури сучасного українського суспільства показує, що для української спільноти як нації, що відроджується та модернізується, актуальною є проблема формування політичної культури національного типу, тобто культури, яка виразить національні інтереси та національну ідею, поєднає їх із національними традиціями та збагатиться світовим досвідом демократичного врядування.

Мета статті – проаналізувати особливості політичної культури сучасного українського суспільства та обґрунтувати потребу її національно-демократичної трансформації в контексті цінностей Європейського Союзу.

Недостатня увага науковців до дослідження національної політичної культури зумовлена низкою причин. Однією з них є відсутність даної категорії в працях класиків політичної культурології Г. Алмонда та С. Верби [17]. Йдеться не про те, що названі дослідники не поєднували категорії «політична культура» й «нація», а про те, що в їхніх дослідженнях не акцентовано уваги на своє-

рідності змісту поняття «національна політична культура». Американська традиція практичного політичного дискурсу та політичної науки фактично ототожнює поняття нації і народу держави. Тому Г. Алмонд та його послідовники, розмірковуючи в контексті політичної теорії нації, не мали потреби розрізняти поняття «національна політична культура» та «політична культура держави».

Розроблена на основі соціетального підходу концепція національної політичної культури включає такі базові ідеї: національна політична культура – різновид політичної культури, суб'єктом і об'єктом якої є нація; елементи національної політичної культури – це культурні відповіді на життєві потреби нації, головною з яких є забезпечення суверенного існування нації та її держави; національна політична культура формується та функціонує на базі національної свідомості та національної ідентичності; системотворчим ядром національної політичної культури є національна ідея.

Згідно даного концептуального означення національна політична культура – це сукупність історично сформованих на основі національної ментальності, національної ідентичності та національних потреб культурних форм соціетального характеру в яких зосереджена життєво важлива інформація про політичний досвід народу, який забезпечує ефективне функціонування політичної системи нації, її відтворення й розвиток на засадах наступності, мобілізує спільноту на реалізацію актуальних національних потреб та практичне втілення національної ідеї [10, 63–64].

Національні політичні цінності – головний соціетальний компонент національної політичної культури. Цінностями-цілями національної політичної культури є передусім сама нація та її члени; цінностями-засобами – національна держава, національна політична система в цілому, громадянське суспільство, його інститути, органи місцевого та регіонального самоврядування, а також політизовані елементи етнічності: мова, історична пам'ять народу, релігія тощо; цінностями-умовами національної політичної культури є свобода нації, її суверенітет, національна безпека, національна єдність, міжетнічна та міжконфесійна злагода, мирні взаємини з іншими націями і державами.

За даними щорічного моніторингу Інституту соціології НАН України політико-ідеологічні уподобання громадян у 2000 та 2013 рр. розподілялися так (див. табл. 1).

Прихильність до комуністичної ідеології та руху зменшилася за останніх 13 років на 20%, натомість істотно зросла орієнтація на соціалістичні та соціал-демократичні цінності (відповідно з 5,6% до 6,3% та з 7,8% до 9,9%). Ліберальна течія, навпаки, подвоїла чисельність своїх прихильників (з 1,0% до 1,6%), однак це найнижчий показник з-поміж усіх політико-ідеологічних орієнтацій. Політичні течії правого спрямування разом мають 16,1% (християнські демократи – 2,8%, національні демократи – 9,7%, націоналісти – 3,6%) прихильності дорослого населення України, що вдвічі менше за підтримку лівих і лівоцентристських політичних сил. Це засвідчує низький рівень національної самосвідомості населення України оскільки комуністична, соціал-демократична та ліберальна ідеології в Україні характерні космополітизмом.

Таблиця 1.

Прихильність громадян України до політичних течій у 2000 та 2013 рр. (%)
[15, 451]

№ п/п	Назва політичної течії	2000 р.	2013 р.
1	Комуністична	15,5	11,3
2	Соціалістична	5,6	6,3
3	Соціал-демократична	7,8	9,9
4	Ліберальна	1,0	1,6
5	Християнсько-демократична	2,3	2,8
6	Національно-демократична	7,5	9,7
7	Націоналістична	2,3	3,6
8	Не підтримують жодної	13,2	13,8
9	Не визначились	17,8	14,8
10	Не розуміються на політичних доктринах і течіях	24,9	23,6

Незважаючи на майже чверть століття, що минула після проголошення суверенітету України, політична культура народного загалу та правлячої еліти не зазнали істотних трансформацій. У ній все ще значну вагу мають елементи комуністичної ідеології, радянсько-більшовицькі стереотипи, політичні переконання та настрої. Політичній культурі українського народу значною мірою властиві комплекси національної меншовартості й кривди, зросійщення, атрофована здатність до адекватної оцінки власних національних інтересів і цілей, відсутність навичок суверенного мислення та поведінки, схильність більше розраховувати на зовнішню допомогу, ніж на власні сили.

Однак за характером соціально-політичних процесів, що розгортаються в Україні як суверенній державі, політична культура сучасного українського суспільства, хоч і поволі, стає національною і незалежницькою. Її підґрунтя є реабілітовані та легалізовані цінності суверенних епох української історії, ідеали національно-визвольної боротьби, загальнолюдські цінності та актуальні потреби українського народу. За ставленням до демократії і держави політична культура сучасних українців залишається авторитарною, етатистською та патерналістською. Проте за умов суверенності відроджуються традиційні риси української культури – народопрямство, толерантність, ліберальне ставлення до держави (державна для людини й нації, а не людина й нація для держави). Одночасно спостерігаються прояви еґо- і громадоцентризму, які притаманні українській ментальності. За цивілізаційно-культурними ознаками сучасній Україні загалом притаманна прихильність до західноєвропейських політичних цінностей, хоча помітну роль у політичному житті народу відіграють риси ментальності й культури, що властиві Східній цивілізації. Російсько-самодержавний та радянський періоди історії України обумовили відповідне ставлення до держави (етатизм та патерналізм), її глави (установка на харизматичного лідера), політичних прав і сво-

бод особистості (підданство, общинність), системи влади (авторитаризм), ролі церкви в політичному житті суспільства (підпорядкованість церкви державі). Культурно-цивілізаційний чинник яскраво проявляється в різних зовнішньополітичних орієнтаціях населення: Схід держави підтримує переважно стратегічний союз із Росією, а Центр і Захід – якнайшвидше входження в Європейський Союз.

В умовах зростання ролі ЄС та інших загальноєвропейських і регіональних міжнародних організацій у розв'язанні проблем життєдіяльності народів континенту, в науковій літературі все частіше зустрічаються терміни «європейська політична культура», «політична культура європейської цивілізації», «політична культура Європейського Союзу» тощо. Вітчизняні та зарубіжні дослідники намагаються з'ясувати відповідність політичної культури української нації критеріям європейськості [2; 3]. Спробу концептуального осмислення феномену європейської політичної культури здійснив і автор даної статті [9].

Одним із чинників становлення й розвитку європейської цивілізації стало християнство в різноманітних конфесійних формах його існування, яке сформувало спільний світогляд та ментальні риси європейців. У культурі народів різних частин Європи не можна не бачити спільні ознаки та їхню політичну консолідацію в умовах міжцивілізаційного протистояння. Невід'ємною складовою європейської цивілізації правомірно вважається і український народ. Нині в Європі практично немає держав, яких би не полонила ідея входження в Європейський Союз та набуття його політико-культурних ознак.

Ми погоджуємося з думкою дослідників про те, що базовими елементами європейської ментальності є раціоналізм, індивідуалізм, перевага розуму й волі над емоціями, які мають істотний вплив саме на політичну сферу життєдіяльності спільнот [13, 248–254; 16, 183–197]. Проте, український індивідуалізм є надто егоцентричним, а в тріаді розум–воля–емоції переважає останній компонент.

Спільні політичні цінності європейської цивілізації закріплені в Договорі про Європейський Союз (1992) та підтверджені в Лісабонській угоді про реформування ЄС (2007). У преамбулі Договору про Європейський Союз зазначено, що на основі «культурного, релігійного і гуманістичного спадку Європи... сформувалися універсальні цінності – недоторканні і невідчужувані права людської особистості, свобода, демократія, рівність і правова держава». У ст. 2 Договору наголошено: «Союз заснований на цінностях людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави, дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин» [5].

На базі цінностей сформульовані *політичні принципи і норми*. Договір, зокрема, вимагає дотримання принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй (ст. 3), акцентує увагу на лояльності в співпраці Союзу і держав-членів (ст. 4); задекларовані також принципи наділення компетенцією, субсидіарності та пропорційності (ст. 5). У ст. 6 Договору зазначено, що «основні права, у тому вигляді, як вони гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод і як вони впливають зі спільних для держав-членів конституційних традицій, входять у зміст права Союзу як спільні принципи». В ст. 9 на-

голошено, що в своїй діяльності Союз «дотримується принципу рівності своїх громадян, які користуються однаковою увагою з боку його інститутів, органів і закладів». У ст. 10 передбачено, що функціонування Союзу базується на засадах представницької демократії, причому, «наскільки це можливо, процес прийняття рішень є відкритим і максимально наближеним до громадян».

Серед інших соціальних елементів європейської політичної культури слід відзначити спільні політичні традиції, європейську ідентичність та її ідентитети, загальноєвропейські політичні інститути, що набули легітимності й стабільного функціонування, символи ЄС та європейську ідею. У структурі європейської ідеї, яка лежить в основі панєвропейського руху, на нашу думку, слід розрізняти: а) ідею європейської спільноти як соціокультурного організму, представленого особами й націями, що населяють європейський континент; б) ідею політичної єдності держав і народів Європи – своєрідних «Сполучених Штатів Європи»; в) ідею щасливого і заможного життя європейської спільноти завдяки втіленню в життя засад гуманізму, демократії, солідарної співпраці народів та інших загальноєвропейських і загальнолюдських цінностей. У Лісабонському договорі підкреслено, що Європейський Союз буде забезпечувати людям простір свободи та правосуддя без внутрішніх кордонів, працювати задля сталого розвитку Європи, підтримувати і поширювати цінності ЄС за його межами [9].

Формування і розвиток національної політичної культури українського народу має відбуватися в контексті європейських цінностей. Помаранчева революція 2004 р. засвідчила появу дієздатного громадянського суспільства, яке прагне розбудувати модерну українську націю та національну державу. Помаранчеву революцію вітали провідні політики Заходу. Так, всесвітньо відомий політолог і колишній радник Президента США З. Бжезінський, виступаючи на восьмому черговому круглому столі «Україна на шляху до державотворення» (листопад 2007 р., м. Київ), пафосно заявляв: «Хочу почати з привітання народу України з його політичною зрілістю... Україна є успішною як національна держава. Україна існуватиме, і жодних сумнівів в цьому немає. Україна – це безперечно, частина європейського пейзажу, частина європейської політичної культури. Вона це продемонструвала» [1]. Однак, чому здобутки революції були змарновані? Чому до влади прийшли проросійські сили, які згодом не лише згорнули демократичні перетворення, а й принижували національну гідність українців? Глибинні демократичні ментальні настанови української нації з новою силою проявилися в переможній Революції гідності 2013–2014 рр. Однак вони повинні бути закріплені інституційно, щоб стати незворотними.

Загальноєвропейський моніторинговий проект «Європейське соціальне дослідження» («ESS»), в якому в 2007 р. брала участь половина держав Європи, показав, що основні політичні параметри українського суспільства в цілому близькі до характерних рис політичного життя європейських країн, причому як розвинених, так і постсоціалістичних держав. Так, порівняльний аналіз результатів опитування населення Німеччини, Польщі, Росії, Словаччини та України показав, що громадяни України більше цікавляться політикою, ніж сусідні поляки, росіяни й словаки, але менше як німці (табл. 2).

Таблиця 2

Наскільки Ви цікавитесь політикою? (%) [3, 15]

Країни Європи	Дуже цікавлюся	Взагалі цікавлюся	Мало цікавлюся	Зовсім не цікавлюся
Німеччина	16,1	37,7	35,9	10,2
Польща	6,3	32,2	43,8	17,6
Росія	7,9	34,7	34,2	22,5
Словаччина	6,5	31,0	48,1	13,9
Україна	11,0	36,0	38,6	14,0

Громадяни України засвідчують також відносно низьку довіру до Верховної Ради, політичних партій, а також міжнародних організацій – Європарламенту та ООН (табл. 3). Опитування виявило відносно високу участь українців у діяльності політичних партій та низьку в інших інститутах громадянського суспільства (табл. 4).

Таблиця 3

Наскільки Ви довіряєте політичним інститутам?

(0 – зовсім недовіряю, 10 – повністю довіряю) (вказ. сер. бал) [3, 15]

Країни Європи	Парламенту країни	Політичним партіям	Європейському парламенту	ООН
Німеччина	4,22	3,28	4,07	4,74
Польща	2,68	2,13	4,80	5,33
Росія	3,38	2,81	3,92	4,30
Словаччина	4,20	3,63	5,14	5,32
Україна	2,32	2,31	3,89	3,75

Таблиця 4

Чи доводилося Вам за останні 12 місяців брати участь у політичній діяльності?

(подано відсоток ствердних відповідей) [3, 20–22]

Країни Європи	Участь у санкціонованих мітингах	Членство в політичній партії або в русі	Участь в інших організаціях чи об'єднаннях	Підписання петицій
Німеччина	7,7	3,8	20,2	27,4
Польща	1,3	1,7	4,3	5,3
Росія	4,9	2,9	4,8	6,5
Словаччина	2,9	2,8	8,4	18,1
Україна	7,1	4,0	1,4	5,1

Важливим кроком у напрямі реального повернення України до європейської цивілізації та демократичного оновлення своєї національної культури, всіх її складових стало підписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом (2014). Зокрема, в Преамбулі угоди йдеться про те, що метою асоціації є збереження миру та створення умов для подальшої інтеграції України в європейський ринок, поглиблення співпраці для забезпечення прав і свобод людини. У розд. I «Загальні принципи» задекларовано повагу до демократичних принципів, прав людини та основних свобод, до принципу верховенства права, які мають формувати основу внутрішньої і зовнішньої політики сторін. Важливі політичні настанови зосереджені також у розд. II «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики» та розд. VII «Інституційні, загальні та прикінцеві положення» [14].

Політичними цілями асоціації є:

1) сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах;

2) забезпечити необхідні рамки для посиленого політичного діалогу в усіх сферах, які становлять взаємний інтерес;

3) зберігати й зміцнювати мир та стабільність у регіональному та міжнародному вимірах відповідно до принципів Статуту ООН і Гельсінського заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р., а також цілей Паризької хартії для нової Європи 1990 р.;

4) посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод.

Угода про асоціацію містить деталізовані переліки законодавчих актів ЄС, які підлягають упровадженню в Україні в конкретні терміни. Важливо, що в документі є пункт про створення окремого органу центральної влади, який відповідатиме не лише за дотримання графіку імплементації Директив та Регламентів ЄС в Україні, а й за те, щоб вони виконувалися та діяли.

Значення Угоди про асоціацію України з ЄС яскраво описав Президент України П. Порошенко у промові на церемонії її підписання: «Це чудовий день. Мабуть найважливіший день для моєї країни після дня проголошення Незалежності. Цей момент важливий для історії, для майбутнього. Він показує, наскільки може все змінитися за короткий період часу» [8]. Однак слід підкреслити, що бажані зміни можуть настати лише в результаті наполегливої щоденної праці органів державної влади в тісному союзі з консолідованим громадянським суспільством.

Rudakevych O. Formation of national political culture in the context of values of European Unity. Peculiarities of political culture of the modern Ukrainian society are analyzed. Its need of national and democratic transformation in the context of values of European Unity is grounded.

Key words: Ukrainian nation, national political culture, European political culture, European Union.

Рудакевич О. М. Формирование национальной политической культуры в контексте ценностей Европейского Союза. Проанализированы особенности политической культуры современного украинского общества и обосновано необходимость ее национально-демократической трансформации в контексте ценностей Европейского Союза.

Ключевые слова: украинская нация, национальная политическая культура, европейская политическая культура, Европейский Союз.

Література

1. Бзежинський З. «Україна має показати своєму молодшому братові – Росії – приклад політичної культури» / З. Бзежинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2007/11/14/66832.htm>.
2. Бурдяк В. І. Політична культура країн Європи в контексті інтегративних процесів : моногр. / В. І. Бурдяк, Н. Ю. Ротар. – Чернівці : Рута, 2004. – 328 с.
3. Головаха Є. Соціальні зміни в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження». 2005–2007 роки / Є. Головаха, А. Горбачик. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2008. – 133 с.
4. Договор о Европейском Союзе (в редакции Лиссабонского договора) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eulaw.ru/treaties/teu>.
5. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Л. П. Нагорна. – К. : Стило, 1998. – 278 с.
6. Политическая культура населения Украины (результаты социологических исследований) / ответ. ред. : Ю. Н. Пахомов, Е. И. Головаха. – К. : Наук. думка, 1993. – 135 с.
7. Промова Президента України Петра Порошенка на церемонії підписання угоди про асоціацію України з ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hromadske.tv/politics/promova-petra-poroshenka-na-tseremoniyi-pidpisanny/>.
8. Путівник по Лісабонському договору. – К. : Предст-во Європейського Союзу в Україні, 2010. – 18 с.
9. Рудакевич О. Європейська політична культура в контексті соціетального підходу / О. Рудакевич // Сучасна українська політика. Спецвипуск : Політична наука в Україні: стан та перспективи розвитку. – К. : Центр соціальних комунікацій, 2013. – С. 215–226.
10. Рудакевич О. Політична культура національних спільнот : моногр. / О. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 352 с.
11. Рудакевич О. М. Теоретико-методологічні засади дослідження національної політичної культури : автореф. дис. ... д. політ. н. : 23.00.01 / О. М. Рудакевич. – Львів, 2012. – 31 с.
12. Слово Президента України в День вшанування пам'яті жертв голодоморів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/31642.html>.
13. Старовойт І. С. Збіг і своєрідності західноєвропейської та української ментальностей. Філософсько-історичний аналіз / І. С. Старовойт. – К. – Тернопіль : Діалог, 1997. – 256 с.
14. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344.
15. Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2013. – 636 с.
16. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів ; [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2006. – 341 с.
17. Almond G. A. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations / G. A. Almond, S. Verba. – Princeton : Princeton University Press, 1963. – 281 p.